

Mohamed Alharary Aboub¹
Al-Zawiye Univerzitet Libije
Ministarstvo finansija i
Finansijska kontrola Univerziteta
Zawya Libija

Pregledni naučni rad
UDK 502.131.1:711(612Sabrat)
DOI 10.7251/SOCSR1916055A
Accepted: 29/03/2019

Održivi razvoj grada Sabrata u Libiji - mogućnosti i strategija

Apstrakt

Ovaj rad istražuje mogućnosti održivog razvoja grada Sabrata u Libiji. U radu se polazi od osnovnih stavova o održivom razvoju društva, zatim se iznose neki stavovi o održivom razvoju gradova. Drugi deo rada analizira stanje u gradu Sabrati posle građanskog rada u Libiji 2011. godine. U završnom delu rada predlažu se principi, ciljevi i elementi na kojima bi počivala buduća strategija održivog razvoja grada Sabrata.

Ključne reči: *održivi razvoj, održive zajednice, održivi grad, resursi, grad Sabrata.*

Uvod

Tema “održivi razvoj” podrazumeva mnogo širi pristup od ekološke i ekonomske dimenzije tog problema. To se dnosi na ukupan društveni razvoj neke društvene grupe, zajednice, društva, nekog sistema (političkog, pravnog, obrazovnog) i ukupne čovekove civilizacije.

Kada se raspravlja o mogućnostima “održivog razvoja”, tada se misli na razvoj bez preteranog ubrzanja rasta, ili stalnog ubrzanja rasta, kako bi se sačuvali resursi, odnosno, kako bi se resursi racionalnije koristili. Jedan teorijski pristup kaže: može se formirati održivi razvoj sa malom stopom ukupnog rasta (ekonomskog, tehnološkog, potrošnje resursa), jer se tako čuvaju resursi za sledeća pokolenja.² Drugi teorijski pristup kaže da nema održivog razvoja

¹ Doktor nauka, oblast menadžent, e-mail - mohamedaboub6@gmail.com

² Nikita N. Moiseiev, Vladimir V. Aleksandrov and Aleksej M. Tarko, *Man and the Biosphere: Systemic Analysis and Experiments with Models*. Moscow: Nauka. 1985.

bez velikog rasta (proizvodnog, tehnološkog, potrošnje resursa)³, jer samo stalni rast obezbeđuje prostor za razvoj društva (grupa, sistem, kompanija) i njegovu održivost. Ovaj drugi pristup se može označiti i kao “korporativni” pogled na održivi razvoj. Oba ova teorijska pristupa upućuju na izvesnu napetost, odnosno protivrečnost između pojmova “rast” i “razvoj” i njihove uloge u održivosti nekog društva ili sistema. Međutim, moramo govoriti o usklađenosti rasta i razvoja i njihovoj jednakoj važnosti za održivi razvoj.⁴ Rast je kvantitativna dimenzija i on uključuje statističke pokazatelje, matematičke proračune i matematičko ekonomske modele optimalnih uslova u kojima se proizvodnja ili neka druga ekonomska delatnost stalno uvećava i pomera granice. Na drugoj strani, “razvoj” je socioekonomska kategorija koja govori o usklađenosti ekonomskih parametara sa ekološkom dimenzijom neke društvene sredine (kulturom, mentalitetom, tradicijom i pogledom na svet).⁵ Potrebno je uskladiti demografski, ekonomski, tehnološki i socijalni rast sa prirodnim potencijalima i mogućnostima neke sredine. Problem je istorijskog karaktera, odnosno, proističe iz same suštine čovekove civilizacije: sva druga bića u prirodi (osim čoveka) svoje potrebe prilagođavaju prirodnim okolnostima, jedino čovek prirodu prilagođava svojim potrebama i to je stalni izvor konflikta između “rasta” i “razvoja” na štetu održivosti kao humane i kulturne dimenzije čovekove egzistencije.⁶

Kada se govori o održivom razvoju, onda se u savremenoj literaturi su sreće najviše tema, materijala, stavova i najveći broj autora posvećuje pažnju rasparavama o ekološkoj održivosti. Mi ćemo u ovom radu zastupati stav da je održivost i održivi razvoj veoma složen problem i da obuhvata mnoštvo elemenata koncentrisanih u više društvenih oblasti, kao što su ekologija, ekonomija, socijalni odnosi, politički odnosi i kultura.

Odlučili smo se da predmet našeg istraživanja bude održivi razvoj grada Sabrata u Libiji iz dva razloga: prvo, to je područje u kome je autor ovog rada rođen i odrastao i drugo, Libija je doživela veliku društveniu katastrofu u vidu građanskog rata 2011. godine. Želeli smo proveriti kako se jedna poli-

³ Mansell Robin, *Knowledge Societies: Information Technology for Sustainable Development*, Oxford: Oxford University Press, 1998.; Asefa Sisay, *The Economics of Sustainable Development*, Kalamazoo MI: Institute for Employment Research, 2005.

⁴ Viktor Danilov and Kim S. Losev, *Sustainable Development and the Limitation of Growth*, Springer: Praxis Publishing, 2009. ; Fabrice Periac, Albert David and Quinetta Roberson, “Clarifying the Interplay between Social Innovation and Sustainable Development: A Conceptual Framework Rooted in Paradox Management”, *European Management Review*. 2017. Vol. 15, Issue 1.

⁵ Viktor Danilov and Kim S. Losev Isto, str. 166-168.

⁶ Anastasia Nikolopoulou Taisha Abrahamà and Farid Mirbagheri, *Education for Sustainable Development*, London, United Kingdom: Sage Publications Inc. 2010.

tčka promena, koja je dovela do jednogodišnjeg građanskog rata, odrazila na održivost društva, posebno grada Sabrata.

Predmet istraživanja smo postavili kao traganje za odgovorom na pitanje Kakve su mogućnosti, problemi i perspektive održivog razvoja grada Sabrata u Libiji? Cilj istraživanja i zadatak bio je da analiziramo neke važnije teorijske stavove o održivom razvoju društva i posebno gradova, potom da te teorijske nalaze primenimo i proverimo na primeru grada Sabrata u Libiji i damo predlog okvira izrade modela integranog održivog razvoja tog grada.

Integralni pristup pitanju održivi razvoj

Iako je ekološka dimenzija održivog razvoja u fokusu svih istraživanja, ipak treba naglasiti da je ekonomska dimenzija održivosti jednako važna. Zapravo, ova dva oblika i dve dimenzije održivosti su međusobno povezane i isprepletene (jedna drugu uslovljavaju). Kao što Roberts naglašava⁷ osnovni principi održivog razvoja za svaku lokalnu i regionalnu politiku treba da streme ka integraciji ekonomskih i ekoloških pitanja kroz tri glavne komponente: a) ekonomska komponenta koja obuhvata potragu za novim oblicima privredne delatnosti i vrstama poslovne organizacije koja pokazuju visok stepen razmatranja posledica njihovog poslovanja i koji pokušavaju da minimiziraju štetne uticaje na okruženje i socijalne odnose; b) društvena komponenta koja podrazumeva poželjnost kretanja prema obrazcu prostorne i društvene organizacije, koja minimizira nepotrebno ili prekomerno korišćenje resursa, maksimizira zaštitu životne sredine, povećava životni standard i socijalnu zaštitu; c) ekološka komponenta treba da daje prednost kombinovanju poslovnih i društvenih elemenata sa prostornim problemima kako bi se obezbedilo ekološki odgovorno i društveno uravnoteženo planiranje i razvoj lokalnog i regionalnog prostora i nivoa društva.

Za postizanje strategije o "održivom razvoju" na svetskom nivou i podizanja svesti o njenoj neophodnosti, potreban je "sveobuhvatni pristup koji bi legitimisao održivi razvoj sa neprekidnim brojem ekonomskih, socijalnih i ekoloških indikatora".⁸ Integralni pristup "predmetu održivi razvoj", putem

⁷ Roberts, P. 'Environmental sustainability and business: recognising the problem and taking positive action', in: Colin C. Williams and Graham Haughton (eds) *Perspectives Towards Sustainable Environmental Development*, Aldershot: Avebury, 1994. pp.37-53.

⁸ Giovanni Ruta and Kirk Hamilton, "The capital approach to sustainability", in: *Handbook of Sustainable Development*, edited by Gilet Atkinson, Simon Dies and Eric Neumayer, Northampton Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited, 2007. str. 46.; Carroll, Michael C., Stanfield, James Ronald, "Sustainable Regional Economic Development", *Journal of Economic Issues*, June 2001. Vol. 35. Issue 2.

jedinstvenih indikatora koji prate tri ključna područja održivosti (ekonomski razvoj, socijalne odnose i ekološko stanje) pruža mogućnost jedinstvenom naučnom i praktičnom pogledu na “održivi razvoj”.⁹ Integralni pristup “održivom razvoju” sprečio bi da se dođe u situaciju neravnoteže indikatora, gde bi se videlo da se “kapital konstantno uvećava, dok prirodni resursi nestaju”.¹⁰ Sa stanovišta zastupnika pristupa - “profit po svaku cenu”, ovo bi bilo održivo društvo, dok bi sa stanovišta zastupnika dugoročnog razvoja, socijalne i ekološke brige, ovo bilo neodrživo društvo. Integralni pristup “predmetu održivi razvoj” zastupao bi stanovište da je u pitanju neodrživo društvo, kada jedan pokazatelj (kapital) stalno raste, dok drugi pokazatelj (resursi) stalno pada i dovodi do neodržive neravnoteže.

Postavlja se pitanje, koji je polazni elemenat od koga počinje merenje i procena šta je to “održivo” i odakle polazi “održivost”? Ruta i Hamilton smatraju da je “koncept socijalnog blagostanja” ta “polazna tačka” merenja održivosti, odnosno da je predmet održivosti svakog društva “socijalno blagostanje” a da se sa njim usklađuju ekološki i ekonomski principi.¹¹ Visina prihoda je indikator socijalnog blagostanja, ali je za potpuno sagledavanje “održivog razvoja” bitnije na koji način je postignuto povećanje prihoda i kako je ono raspoređeno prema članovima grupe, zajednice i društva.¹² Možemo govoriti o “održivom razvoju” samo ako je prihod i socijalno blagostanje usklađen sa ravnomernim trošenjem resursa u dužem vremenskom periodu (nekoliko generacija). Zapravo, potrebno je izjednačiti pokazatelje ekonomskog, socijalnog, prirodnog i ljudskog kapitala sa ekološkim pokazateljima. Tek tada ćemo moći govoriti o integralnom pristupu “održivom razvoju”.

Održivi gradovi

Održivost gradova je suštinsko pitanje koje je u osnovi ovog rada. Koncept održivih zajednica je proširen prethodnih deset godina, obuhvatajući promenu na način koji podrazumeva da ljudi izraze svoje mišljenje kako vide sebe i svoju *zajednicu* u odnosu na fizičku i društvenu sredinu.¹³ Grad je čovekova

⁹ Pardi Faridah, Nawi Abdol Samad and Salleh Arifin, “Determining Factors toward a Sustainable Development Path in Selected ASEAN Countries and Japan - Evidence from Panel Data Analysis”, *International Journal of Management Reviews*, 2016. Vol. 18, Issue 4.

¹⁰ Giovanni Ruta and Kirk Hamilton, *Isto*, str. 46.

¹¹ Giovanni Ruta and Kirk Hamilton, *Isto*, str. 47.

¹² Santa-Cruz, Sandra; Fernández de Córdova, Graciela et al. “Social Sustainability Dimensions in the Seismic Risk Reduction of Public Schools: A Case Study of Lima, Peru”, *Sustainability : Science, Practice, & Policy*, Spring 2016. Vol. 12. No. 1.

¹³ THIRD INTERNATIONAL SUMMER SEMINAR SUSTANABLE DEVELOPMENT—THE FUTURE OF CITIES AND REGIONS. *European Sociological Review*, 1993. Vol. 9. Issue 1.

urbana zajednica, tako da mi ovde imamo dve dimenzije posmatranja održivosti: održiva zajednica i održiva gradska zajednica,¹⁴ kao što to pokazuje primer Pekinga.¹⁵ Urbanizacija donosi sa sobom mnoge transformacije prirode, uključujući zagađenje, promenu lokacija, promene u funkcionisanju lokalnih ekosistema, promene prirodnih tokova energije, vode, hrane i drugih materijalnih sredstava i elemenata.¹⁶ Širenje urbanog prostora može predstavljati poseban problem ugrožavanjem i nestajanjem vrednog prirodnog staništa, čineći intenzivne pritiske na ekološke resurse u svojim oblastima. Neki oblici zagađenja su, u stvari, izrazito urbani prema svom poreklu, uticaju i posledicama.¹⁷ Treba dodati tome i to da je koncentracija zagađivača u gradovima smanjila šanse za razvoj tolerancije između prirodnih i ljudskih subjekata u lokalnom okruženju.¹⁸

Grad je mešavina prirodnih, tehničkih, urbanih, socijalnih, ekonomskih, kulturnih i ekoloških elemenata. Može se reći da su u gradu tri komponente posebno značajne: prirodni sadržaji; arhitektonsko urbanističko građevinski elementi; i socijalni sadržaji. Prirodno okruženje obuhvata vazduh, vodu, zemlju, klimu, flore i faune, dok urbanistička sredina obuhvata zgrade, infrastrukturu i urbane otvorene prostore (trgovi, ulice). Arhitektonska komponenta obuhvata razne aspekte urbanih područja i arhitektonske stilove, dok socijalna komponenta obuhvata nasleđe i vrednosti, ponašanje ljudi, zakone i tradicije različitih grupa i zajednica.¹⁹ Urbano okruženje je moguće vidjeti i kao distorziju prirodnih ekosistema, ili kao ekosistem po sopstvenom pravu, koji se karakteriše visokim veštačkim tokovima energije, kao rezultat većeg oslanjanja gradova na fosilna goriva.

¹⁴ Mike Jenks and Rod Burgess (Ed.) *Compact Cities: Sustainable Urban Forms for Developing Countries*. London: Spon Press, 2000.; Andrew K. Jorgenson & James Rice, "Slum Prevalence and Health in Developing Countries: Sustainable Development Challenges in the Urban Context", *Sustainable Development*, 2016. Vol. 24. Issue 1.

¹⁵ Shangyi Zhou and Shaobo Zhang, "Contextualism and Sustainability: A Community Renewal in Old City of Beijing", *Sustainability* 2015, Vol.7. Iss. 1. pp. 747-766; <https://www.mdpi.com/2071-1050/7/1/747>

¹⁶ Graham Haughton and Colin Hunter, *Sustainable Cities*. London: Routledge, 2003.; Kostas P. Bithas, "Environmentally sustainable cities. Critical review and operational conditions", *Sustainable Development*, 2016. Vol. 14. Issue 3.

¹⁷ Linda Krause, *Sustaining Cities: Urban Policies, Practices and Perceptions*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2013.

¹⁸ Eleftherios Giovanis, "The Effect of Smog-Ozone Warnings and a Vanpool Program on Traffic Volume in York County of South Carolina", *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 2015. Vol.42 Issue 2.

¹⁹ Simon Guy, Steven A. Moore, *Sustainable Architectures: Cultures and Natures in Europe and North America*, New York: Spon Press, 2005. ; Potts, Deborah. "Disposable Cities: Garbage, Governance and Sustainable Development in Urban Africa", *Geography*, 2007. Vol. 92. No. 3.

Posmatrajući ukupnu dinamiku gradova²⁰ možemo uočiti da postoji nekoliko njenih najvažnijih elemenata. *Ekonomska dinamika* podrazumeva više kontakata i aktivnosti koje grad čine mestom ekonomskih informacija, preduzetničkih i poslovnih ideja i finansijskim centrom. *Društvena dinamika* okuplja širok spektar društvenih objekata (škole, vrtići bolnice, agencije za socijalni rad itd.) čija uloga postaje sve važnija, posebno za populacije marginalizovane nezaposlenšću i siromaštvom. *Kulturna dinamika* predstavlja kulturnu ulogu grada koja obuhvata “proizvodnju” i “potrošnja” kulture i istorijsko nasleđe grada. *Politička dinamika* podrazumeva da grad, više nego bilo koji drugi subjekt ili mesto, mora direktno da reaguje na zahteve svojih građana za “dobru vladu”. To je mesto gde je direktno učešće moguće i sve više se praktikuje, i gde pojedinac može razviti osećaj slobodne (ili sputane) ličnosti i zastupati građanske vrednosti.

Možda je najvažniji element u proceni ozbiljnosti napora grada na postizanju održivosti pravljenje plana održivosti.²¹ Većina koncepata održivosti zahtevaju više holističkih ekoloških pogleda. Prisustvo plana održivosti koji označava spremnost grada da se pozabavi brojnim pitanja na sistematičan način. Često, takvi planovi će predstaviti različitost problema ili problema koji treba rešiti i identifikovati administrativne i organizacione resurse dostupne za rešavanje problema. Na primer, plan održivosti može da se fokusira na čistu vodu, zaštitu zemljišta i šuma, odnos cenra garda i predgrađa²² energetiku i transport, reciklažu materijala, industrijskog i ekonomskog razvoja, posebno korišćenje eko-industrijskih parkova²³, ali socijalnih problema koji postoje u gradu i izazivaju urbanu krizu.²⁴ Napravljene su brojni napori da se razviju planovi koji uključuju specifične indikatore ili mere napredovanja ka postizanju održivosti.

Indikatori se mogu koristiti za merenje uspeha ili neuspeha gradskih vlasti da postignu održivi koncept grada. Gradovi koji su razvili indikatore održivosti obično uključuju širok spektar faktora u svoje mere. Indikatori održivosti

²⁰ Dimitrios Dendrinos, *The Dynamics of Cities: Ecological Determinism, Dualism and Chaos*, New York: Routledge, 1992.

²¹ Moscovici Daniel; Dilworth Richardson; Mead Jerry; Zhao Sheng, “Can Sustainability Plans Make Sustainable Cities? the Ecological Footprint Implications of Renewable Energy within Philadelphia’s Greenworks Plan”, *Sustainability : Science, Practice, & Policy*, Spring 2015. Vol. 11. No. 1.

²² Kennedy, Emily Huddart; Krogman, Naomi; Krahn, Harvey, “Sustainable Consumption and the Importance of Neighbourhood: A Central City/suburb Comparison”, *Canadian Journal of Sociology*, Summer 2013. Vol. 38, No. 3.

²³ Sustainable Chattanooga, *The PCSD Briefing Book*. Found at: http://www.chattanooga.net/sustain/pcsd_briefing_book/outline.html, 1995.

²⁴ Babo, Alfred, “Sociopolitical Crisis and the Reconstruction of Sustainable Periurban Agriculture in Abidjan, Côte d’Ivoire”, *African Studies Review*, December 2010. Vol. 53. No. 3

gradova uključuju mere kvaliteta vazduha, biodiverzitet, energiju, klimatske promene, uništavanje ozona, hranu i poljoprivredu, opasne materije, "zelenu arhitekturu", "zelene gradove"²⁵, zdravlje ljudi, parkove i otvorene prostore, ekonomski razvoj, pravdu u oblasti životne sredine, obrazovanje i još mnogo toga²⁶.

Ekonomski i socijalni raspad Libije

Libija je u prethodnih 50 godina prošla kroz nekoliko faza uspona i padova, siromaštva i povoljnog razvoja, revolucionarnog i mirnog perioda. Ona je od jedne siromašne zemlje postala solidno bogata zemlja. Otkrićem velikih rezervi lako dostupne nafte, Libija se početkom 60-tih godina XX veka svrstala u zemlje koje imaju veliki značaj za energetske stabilnost sveta. Libija se tokom 70-tih i 80-tih godina razvijala ubrzano i postala održiva zemlja. Međutim, 2011. godine u Libiji je izbio građanski rat, posle tog perioda ona je postala nestabilna, ekonomski, socijalno i politički teško održiva zemlja. Kao i celo društvo, tako su i gradovi Libije postali nesigurni i teško održivi. Mi ćemo u nastavku rada pratiti mogućnosti održivog razvoja grada Sabrata koji se nalazi na obali sredozemlja, 60 km zapadno od Tripolija, blizu granice sa Tunisom.

Proizvodnja energije u Libiji je presudna za razumevanje događaja koji su se desili u Libiji posle likvidacije Gaddafija. Nijedna strana ne popusta u svojim vojnim kampanjama, jer shvataju da će, uz dobijanje političke kontrole nad zemljom, ostvariti ogromne prihode koje Libiji donosi nafta. Ne samo da Libija ima najveću količinu rezervi u celoj Africi procenjenju na 47,1 milijardi barela, već ima i značajne rezerve prirodnog gasa. Nafta i gas predstavljaju ogroman deo izvoza Libije i ostvarenja bruto domaćeg proizvoda (GDP). Najmanje 70 procenata Libijskog GDP i preko 95 posto svoje zarade od izvoza odnosi se na naftu. U 2011. godini kada je besneo građanski rat u Libiji, proizvodnja nafte pala je na 22.000 barela dnevno (b/d), u odnosu na

²⁵ Šta je "zeleni grad"? To je idealna projekcija savremenog održivog urbanog prostora. Takođe, to je veliki napor i trud koji treba uložiti da bi se to postiglo u bilo kom gradskom mestu na svetu, ali sigurno je da je to ostvarivo u XXI veku na ovom stepenu ukupnog svetskog tehnološkog i ekonomskog razvoja. U svom najsavršenijem obliku, "zeleni grad" je prijatan, privlačan i potpuno održiv (Matthew E. Kahan, *Green Cities, Urban Growth, and the Environment*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2006. p. 4.).

²⁶ *Sustainability Plan for San Francisco—October 1996*. at<<http://www.ci.sf.ca.us/environment/sustain/Indicators.htm>>. ; Atkins, Marc S. Graczyk, Patricia A. Frazier, Stacy L. Abdul-Adil, Jaleel, "Toward a New Model for Promoting Urban Children's Mental Health: Accessible, Effective, and Sustainable School-Based Mental Health Services", *School Psychology Review*, 2003. Vol. 32, No. 4.

1,7 miliona b/d, pre izbijanja sukoba.²⁷ Finansiranje svih aktivnosti u javnom i državnom prostoru Libije u velikoj meri vezana za mogućnosti proizvodnje nafte bez obzira na to ko je na vlasti.²⁸

Ekonomski sunovrat Libije imao je značajne posledice na globalnom i regionalnom nivou. Pre sukoba, Libija je učestvovala sa 2% g u globalnij proizvodnji sirove nafte, tako da se gubitak izvoza libijskog nafte odrazio na privremeni nedostatak na međunarodnom tržištu. Osim toga, Libija je zapošljavala oko 1,5 miliona stranih radnika, tako da je njihov nagli odlazak iz te zemlje smanjio doznake deviza u domicilne zemlje a time dodatno povećao i onako veliki broj nezaposlenih u susjednim zemljama Libije. Takođe, intenziviranje libijskog sukoba i ulazak regionalnih ekstremnih grupa, dalje doprineli su padu turizma i stranih ulaganja.²⁹

Rat u Libiji tokom 2011. zaustavio je napredak i vratio unazad sve rezultate izgrađene tokom generacija, narušio ekonomski rast i napredak u ishrani, zdravlju, stanovanju, obrazovanju i zapošljavanju.³⁰ Sukob je imala velike negativne posledice po obrazovanje. Da bi se obezbedile velike količine energije u Libiji, potreban je veći razvoj tehničkih znanja, veština i stručnosti.³¹ Libija sada zadovoljava oko 95% svojih energetske potreba iz nafte i gasa, tako da je potrebno naporno raditi da se smanji zavisnost od ovog izvora, oslanjajući se na lokalne projekte, koji uključuju solarnu i energiju vetra, kao dva nova stuba energetske politike u Libiji.

Istorijske karakteristike grada Sabrata

Grad i luka Sabrata³² je osnovana oko 500. godine pre nove ere, kao feničanska trgovačka stanica koja je služila kao priobalni izlaz za proizvode afrič-

²⁷ Chivvis, C. & Martini, J. "Libya After Qaddafi: Lessons and Implications for the Future," Rand Corporation 2014. dostupno na: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR500/RR577/RAND_RR577.

²⁸ Mohamed, Esam "Militias battle in central Libya near oil terminal" The Associated Press, 13 December 2014. dostupno na: <http://bigstory.ap.org/article/e6e774da3a3044e0b-72f3679065c1708/militias-battle-central-libya-near-oil-terminal>

²⁹ Mukhtar Imam, Sadeeqe Abba, Mohamed M. Wader, "Libya In The Post Ghadafi Era," *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, Volume 2 issue 02 2014. Takođe videti: IMF, Middle East and Central Asia Department, *Libya beyond the Revolution: Challenges and Opportunities*, 2012.

³⁰ Videti. Aljazeera News Media, Libyan News. (April 2011). www.aljazeera.net

³¹ Videti. Aljazeera News Media, Libyan News. (April 2011). www.aljazeera.net

³² Sabratha, Sabratah ili Siburata (Arapski: - قناتر بصرات *šbratī*), nalazi se u okrugu Zawiya u Libiji. Smeštena je na mediteranskoj obali oko 70 km (43 milje) zapadno od modernog Tripolija. Od 2001. do 2007. godine bila je glavni grad nekadašnjeg Sabratha wa Sorman District. Većina arheološkog lokaliteta upisana je u UNESCO svetsku baštinu 1982. godine.

kog zaleđa. Feničani su mu dali Libico-Berberovo ime 'Sbrt'n', što ukazuje na to da je možda tamo bilo izgrađeno autohtono naselje pre dolaska Feničana. Sabrata je teško oštećena zemljotresima tokom IV veka nove ere, naročito zemljotresom 365. godine nove ere. Vizantijski gubernatori su je obnovili na skromniji način. Grad je bio mesto episkopije. U toku sto godina arapskog osvajanja Magreba, trgovina se prebacila u druge luke, tako da se Sabrata spustila na nivo sela.

Drugi vek nove ere je bio period velikog rasta grada prema istoku u pravcu dosadašnjeg prigradskog dela i amfiteatra. Hram Herkula je sagrađen krajem 180-ih godina i verovatno je da je i Rimsko pozorište takođe bio sagrađeno krajem drugog veka. U to vreme je i dalje bila ekspanzija ka jugu i glavno ukrašavanje centra grada. Do drugog veka, većina građevina je vila od lokalnog žutog peščanog materijala koji je bio podložan eroziji i propadanju. Treba još naglasiti da luka bila najvažniji momenat u razvoju Sabrate tokom njene istorije.

U Sabrati se nalazi rimsko pozorište u vidu prstena sa trokrakastom arhitektonskom pozadinom, ostaci mnoštva lukova, stubova i kipova iz rimskog i kasnog vizantijskog perioda, zatim nekoliko hramova posvećenih Liber Pateru (Bog vinograda, plodnosti i slobode), Serapisu i Isisu. Postoji hrišćanska bazilika iz vremena Justinijana, a takođe i ostaci nekih podnih mozaika koji su ukrašavali elitne stanove rimskih vladara na severu Afrike (na primjer, u Villa Sileen, u blizini Khomsa). Međutim, to su najočiglednije očuvane u obojenim obrascima kupališta za morsku vodu (ili Forum), direktno gledajući na obalu, a na crnim i bijelim podovima od Theatre baths. Arheološka blaga sa lokalita Sabrate mogu se naći u muzeju u Sabrati, kao i u nacionalnom muzeju u Tripoliju.

Sabrata za vreme i posle građanskog rata u Libiji

Sabrata je bila jedno od ključnih borilišta za demonstrante i pobunjenike protiv Gadafija, jer bi njegove snage zauzele luku koja je predstavljala važno mesto za kontrolu pristupa pobunjeničkih milicija. Na granicu su stalno stizali radnici migranti, uglavnom Egipćana i Tunižana, koji su bežali iz Sabrate i drugih mesta severne i zapadne Libije.³³

Sabrata je postala jedno od prvih mesta, zapadno od Tripolija, gde su tokom februara i marta 2011. trajali protesti između Gadafijevih pristalica i protivnika na glavnom trgu. Nejasno i konfuzno stanje u Sabrati opisao je jedan njen stanovnik za listu Guardian, rekavši da je novac počeo da igre sve zna-

³³ *Mail Online*, 2. mart 2011.

čajniju ulogu u sukobu u Libiji tokom prvih meseci "Arapskog proleća". Tako je bilo jasno da neko sa strane upravlja pobunom koja se širila tokom prvih meseci 2011. godine u Sabrati, kao i u ostalim delovima Libije.³⁴

Bombardovanja i napadi različitih militantnih grupa nastavljeno je i u 2014. godini u Sabrati i u okolnim gradovima. Posebna meta napada su bili izvori nafte, kao i luke na severu Libije koje su spremne za transport nafte ka Evropi. Generalni nacionalni kongres kao vrhovno telo nije bio u mogućnosti da kontroliše razne pobunjeničke, otpadničke i militantne grupe i pokrete. Bezbednost u gradu Sabratha tokom 2015. i tokom 2016. godine nije bila dobra jer često izbijaju sukobi između dve zaraćene frakcije povezane s Vladom nacionalnog pomirenja. Poznavaci prilika kažu da se iza aktivnosti ovih predatorskih grupa kriju interesi vezani za krijumčarenje ljudi i nafte.³⁵

Prethodno izneti primeri ukazuju da je održivi razvoj Libije još veoma daleko od mogućnosti da se izgradi i implementira jedna ozbiljnija strategija održivog razvoja, države Libije a samim tim i grada Sabrata. Bezbednost je osnovni i polazni problem i uslov svake strategije razvoja. Kao što smo mogli videti iz nekoliko prethodnih primera, bezbednost u gradu Sabrata je veoma nesigurna. Grad je podložan napadima raznih radikalnih, terorističkih i kriminalnih grupa koje dovode do stradanja ljudi i unose nemir među građane i stanovnike Sabrate. Obalski deo i Luka Sabrate su posebno izloženi delovanju kriminalnih grupa koje švercuju imigrante, naftu, hranu i kulturno blago. U takvim uslovima nije moguće organizovati dva osnovna ekonomska elementa od kojih zavisi razvoj Sabrate, a to su trgovina i turizam.

Resursi grada Sabrata

Ovde ćemo se usmeriti na dva ključna resursa a to su transport nafte i gasa preko luke Sabratha i turistički potencijal kojim obiluje grad, posebno ostacima starih civilizacija od feničanske do rimske.

Kada je reč o resursima za proizvodnju i izvoz nafte i gasa treba prvo prikazati proizvodnju gasa na procesnoj "platformi Sabratha". Posle završne obrade, gas se isporučuje na lokalno tržište, a takođe se izvozi u Italiju preko kompresorske stanice i gasovoda *Green Stream* ("Zeleni tok") dužine 540 km. "Platforma Sabratha" ima kapacitet 25.000 tona i opremljena je preliminarnim postrojenjima za brzu separaciju i dehidraciju 800t na sat.

Platforma Sabarata povezana je sa "Kompleks Mellitah" na kopnu, koji je opremljen odvojenim objektima za preradu nafte i gasa proizvedenih iz naft-

³⁴ *The Guardian*, 28. 2. 2011.

³⁵ Hisham Abdel Hamid, *هشام عبد الحميد: كيف لانتعاش ليبيا؟*, izvor: Al Jazeera net.

nog polja Bahr Essalam i prostora Vafa. Opremljen je sa tri voda za gas i dva voda za kondenzante koji olakšavaju tretman gasa i kondenzanata koji se prenose sa platforme Sabrata. "Green stream je prva i do sada jedina saobraćajna infrastruktura koja će se završiti nakon što je italijansko tržište prirodnog gasa dospelo u krizu i koji će Italiji doneti 8 milijardi kubnih metara prirodnog gasa, koji će se onda prodavati konkurentskim operaterima"³⁶.

Turizam u Libiji je industrija koja je snažno pogodjena građanskim ratom 2011. godine. Sabrata bi trebalo da ima najveći udeo u ukupnoj turističkoj poseti u Libiji.³⁷ Za razvoj turizma u Sabrati potrebno je ukidanje ograničenja u dolasku stranih turista, ali i podizanje svesti kod lokalnog stanovništva o poboljšanju ponude.³⁸ Očigledno je da se trenutno oseća nedostatak turističkih resursa, kao što su hoteli, odmarališta, aerodromi, komunikacioni sistemi, sportski objekti i tako dalje.

Jedno od najatraktivnijih mesta sa UNESCO liste jesu ostaci starog grada Sabrata koji čuvaju civilizacijske tekovine feničana, grka, rimljana i turaka. Pored toga, Sabrata poseduje vrlo zanimljiv i atraktivan zaliv, zatim lepe pešćane plaže i prozirno plavu vodu, kao i povoljnu mediteransku klimu gde turisti mogu boraviti tokom cele godine. Prostrane plaže i providno more u blizini plaža pružaju mogućnosti za ronjenje, sufovanje na talasima, skijanje na vodi i jedrenje.

Turističkoj ponudi Sabrate mogu pomoći i neki delovi i elementi kulturnih obrazaca karakterističnih za taj deo arapske tradicije. Libijska kultura je bogata i raznovrsna, uključuje raznovrsne arhitektonske forme, modu, muzeje, specifičnu arapsku hranu, mediteransko voće, muziku, beduinske tradicionalne svečanosti, lokalne pesme, folklor i egzotični ples.³⁹

Model održivog razvoja grada Sabrata

Polazne osnove održivog razvoja grada Sabrata uključuju: planiranje ukupnih aktivnosti za razvoj savremenog modela održivosti; rekonstrukciju i revitalizaciju brojnih istorijskih objekata; snaciju šteta nastalih tokom ratnog sukoba; održavanje i zaštita funkcionalnih objekata; savremeno upravljanje gradskim postorom; ravnomeran i ravnopravan pristup građana korištenju

³⁶ *la Repubblica*, "Economija &Finanza, 22. 10. 2004.

³⁷ Roland Daher, *Tourism in the Middle East; continuity, change and transformation*. Channel View Publications, 2007.

³⁸ WINNE, "Libya: the new gateway to Africa, open for business", dostupno na: <http://www.winne.com/mena/libya/report/2004/index.php>. 2004.

³⁹ Somali Press, "Libya overview; culture of Libya", dostupno na: <http://www.somalipress.com/libya-overview/culture-libya-1080.html>. 2004.

svih resursa grada; prilagođavanje načina i stila življenja u gradu savremenim urbanim zahtevima; fizička i socijalna zaštita i bezbednost građana; participacija stručnih, odgovornih i zainteresovanih socijalnih grupa u aktivnostima koje pomažu boljem funkcioniranju grada; planiranje ekonomskog rasta grada; strategija za promociju investicija u gradu; analiza i kontrola efektivnih troškova za zadovoljenje potreba gradskog života; nova organizacija saobraćaja; novi koncept razvoja infrastrukture; razvoj javnih servisa (lokalna administracija, pošta, internet); stalno merenje kvaliteta života u gradu (stanovanje, zdravstvo, školstvo, ekologija i kultura); razvoj ljudskih resursa; rekreativni prostori i njihovo korišćenje; SWOT analiza (prednosti, slabosti, prilike i opasnosti); PEST analiza (političko, ekonomsko, socijalno i tehnološko okruženje) grada u određenim vremenskim intervalima; izgradnja jedinstvenog i prepoznatljivog identiteta grada.

Ove polazne osnove omogućavaju stvaranje jedinstvene i integrativne strategije održivog razvoja svakog savremenog grada, pa i Sabrate. Treba voditi računa o tome da svaki grad ima posebne uslove, koji ga čine jedinstvenim i specifičnim, kao što je reljef i druge karakteristike strukture terena, zatim klima, već izgrađena infrastruktura, zelenilo, vodene površine i drugo. Za održivi razvoj grada važna su i neka opšta uputstva koja preporučuje *Agenda 21.*, koju smo pomenuli u prethodnom delu ovog rada. Imajući u vidu prethodno iznesene postavke i preporuke *Agende 21.* ovde ćemo navesti **osnovne principe** održivog razvoja⁴⁰ područja Sabrate.

1. Princip opšte i blagoveremene informisanosti građana i transparentnog rada i aktivnosti lokalnih i gradskih vlasti i odgovornih subjekata.

2. Princip unutargeneracijske jednakosti i solidarnosti koja se odnosi na pitanje odnosa prema životnim uslovima, dostupnom prostoru i korišćenju resursa grada Sabrate.

3. Princip međugeneracijske solidarnosti koja podrazumeva aktivnosti u gradu i graskom prostoru koji će voditi brigu o starijim generacijama, kao i generacijama koje su mlađe i onim koje će tek doći u budućnosti.⁴¹

4. Princip opšte odgovornosti u postupcima i delovanju svakog građanina kao ključni uslov u borbi protiv degradacije naselja i prostora.

5. Princip opšte kontrole raspodele resursa, saglasno zajedničkim potrebama i mogućnostima, radu i rezultatima svih građana, njihovih grupa i zajednica.

⁴⁰ Jonathan M. Harris, "Basic Principle of Sustainable Development", *Global Development and Environment Institute*, WORKING PAPER 00-04, Tufts University, June 2001.

⁴¹ Darko Nadić, *Održivi razvoj i principi održivog razvoja u strateškim dokumentima republike Srbije*, Beograd: FPN | Godišnjak br. 6, decembar 2011.

6. Princip transgranične odgovornosti, što znači odgovornost za zaštitu životne sredine i korištenje resursa koji imaju uticaj na održivost susjednog, regionalnog, nacionalnog, pa i globalnog okruženja.

Iz prethodno iznesenih polaznih osnova i principa održivog razvoja, potrebno je postaviti **osnovne ciljeve** strategije urbane obnove i održivog razvoja područja Sabrata

1. Rešenje problema velikog priliva migranata i njihovog ilegalnog transporta u Evropu. To je moguće postići dogovorom sa Italijom, Maltom i EU da pošalju značajnije vojne snage koje bi sprečavale izgradnju ilegalnih skloništa za migrante na području Sabrate, razbile naoružane milicije i kriminalne grupe koje kriju migrante, štatile prilazne puteve gradu Sabrati radi sprečavanja priliva migranata i naoružanih grupa.

2. Obezbediti odgovarajući stanbeni prostor za sve socijalne strukture u gradu Sabrati ponudom povoljnih stambenih kredita subvecionisan od strane državnih i lokalnih fondova.

3. Formiranje fondova za razvoj, obnovu i revitalizaciju grada Sabrata koji bi se punili od lokalne takse na transport nafte i gasa preko kompleksa "Mellitah" i "Platforme Sabrata".

4. Podsticanje razvoja preduzetništva i preduzetničkih aktivnosti u oblasti turizma, trgovine i drugih usluga.

5. Razvoj IT tehnologija, digitalizacija i robotizacija proizvodnje i usluga, što će povećati interes mladih za tu oblast koja predstavlja budućnost svakog održivog razvoja grupa, zajednica i društva.

6. Razvoj savremenog, kvalitetnog i održivog obrazovanja i masovnije edukacije građana Sabrate, da bi stekli nova znanja i informacije iz informacionih tehnologija, menadžmenta i preduzetništva.

7. Donošenje zakonskih propisa i pravila koja će odrediti pravce i principe urbanističkog i prostornog planiranja, ekonomskog, socijalnog, tehnološkog i ekološkog razvoja.

8. Unapređenje planiranja i upravljanja zemljištem, prema katastarskoj klasifikaciji zemljišta, regulisanje tržišta zemljištem i nekretninama, kako bi se sprečile manipulacije i korupcija u toj oblasti, kao i sprečavanje stihijskog razvoja neuslovnih naselja.

9. Kreiranje razvojne politike grada koja će biti usmerena ka sprečavanju degradacije životne sredine, kontrolom odlaganja otpadnih materija, sprečavanjem zagađenja vodnih površina, odlaganja smeća i otpada u priobalnom prostoru i u blizini arheoloških iskopina.

10. Unapređenje i razvoj transportnih sistema na električni pogon, korišćenje obnovljivih energetskih resursa i nove ekološke tehnologije.

Mogućnosti integrativnog razvoja grada Sabrata

Sabrata je jedan od najvećih urbanih centara u Libiji. On je zbir raznovrsnih istorijskih tradicionalnih i savremenih građevina. Njegove kulturne i privredne aktivnosti su vekovima privlačile posetioce iz svih krajeva Libije, ostalih zemalja iz okruženja, kao i delova Evrope, posebno Italije i Francuske. Zato grad Sabrata može postati model za politiku urbanog razvoja, zasnovanog na ujedinjenju razvoja, obnove i očuvanju tradicije.

Potrebno je omogućiti da istorijska središta i dalje budu integralni deo centra grada i područja u neposrednoj blizini Sabrate. Kada se bude pristupilo restauriranju istorijskog dela grada, treba da se uzme u obzir njegovo izvorno jezgro i područja oko njega, da bi se zaštitilo istorijsko središte, kao i njegova okolina i njegove socijalne i kulturne aktivnosti. U saglasnosti sa tim, bilo koja urbana politika obnove treba, isto tako, da uzme u obzir dostupne prostore i aktivnosti koje postoje u starom delu grada, takva politika treba da prepozna potencijal područja, koja će odigrati veću ulogu u budućem razvojnom procesu. Kao dopuna tome, politika treba da planira da integriše istorijska središta sa drugim delovima grada.

Zato predlažemo da područje neposredno uz ostatke starog grada bude tretirano kao područje koje ima poseban značaj. Potrebno je uspostaviti vezu između ekonomskih, socijalnih i ekoloških aktivnosti u starim i novim delovima grada, kako bi se stvorila jedna integrisana i održiva celina.

Razvojna politika, isto tako, treba da zaštiti socijalnu i fizičku strukturu postojećih naseljenih mesta u bliskom okruženju grada Sabrata. Stanovnici ovih naselja su se integrisali sa njima susednim naseljenim mestima i tako prave mrežu urbanog kontakta i kanala komunikacije. Prema tome, bilo koje urbanističko planiranje ili strategija za obnovu Sabrate treba da uzme u obzir ove činjenice. Novi objekti treba da se planiraju i ugrade u harmoniji sa postojećim objektima, u smislu njihovog stila, izgleda, estetike i upotrebe.

Politika urbane obnove grada Sabrata

Prethodno smo istakli da u Sabrati ima vrednih istorijskih spomenika koji su još uvek aktivni. Oni mogu biti privlačni za turiste u narednom periodu i pored političkih, ekonomskih i socijalnih problema. Svaki projekat urbanog razvoja i strategija stanovanja treba da budu zasnovani na pažljivoj proceni dostupnih ljudskih i tehničkih resursa. Suština politike urbane obnove je ekonomska, socijalna i kulturna zaštita i obnova svih delova grada Sabrata i to

se ne odnosi samo na istorijska središta, već i na sve gradske delove i okolna mesta.

Predložićemo da se politika integracije urbane obnove i ostvarivanje urbanog razvoja grada Sabrata zasniva na sledećim parametrima:

a) Zaštita postojećih urbanih struktura, posebno istorijskih centara i njihovo uklapanje u nove urbane principe i strukture;

b) Smanjenje pritiska za brzo širenje naselja i infrastrukture, s tim što će se dati prioritet nadgradnji postojećih objekata koji će se kasnije integrirati u buduće mreže turističkih i trgovačkih usluga;

c) Analiza i procena dostupnih resursa za gradnju stambenih, poslovnih, turističkih i rekreativnih objekata i centara;

d) Unapređenje fizickog izgleda postojećih i novih gradskih struktura, kako bi se razvio oseaj pripadnosti i formirao lokalni identitet.

e) Analiza potreba za stanovima, kao i analiza sposobnosti građevinske industrije i analiza infrastrukture kao što je snabdevanje energijom, vodom, te kvalitet saobraćaja, pošta i interneta;

f) Sve prethodno će zavisiti od rešenja problema kriminala, nasilja, trgovine migrantima, obračuna naoružanih grupa i drugih ostataka ratnog sukoba iz 2011. godine.

Strategija održivog razvoja grada Sabrata

Na karaju ovog teksta želimo da predstavimo mogućnosti održivog razvoja grada Sabrata kroz tri centralna faktora održivosti koji su karakteristični za sva savremena društva. To su ekonomska, socijalna i ekološka održivost. Ovome ćemo dodati, u skladu sa našim prethodno iznetim stavovima, još četiri faktora održivosti: urbanističko-arhitektonski; tehnološki; kulturni i bezbednosno-politički.

Ekonomska održivost Sabrate. Prethodno smo naveli dva osnovna resursa grada Sabratha, to su transport i prodaja nafte, kao i turizam. Naravno, moguće je dodati i trgovinu kao poseban oblik delatnosti, ali ovde ćemo je posmatrati kao sastavni deo ova prva dva pomenuta resrsa.

Turizam može biti glavni adut u održivom ekonomskom razvoju Sabrate, jer je on autonoman i ne zavisi mnogo od drugih nacionalnih sistema i organizacije, već može da se realizuje u lokalnom prostoru. Potrebno je u narednom periodu izgraditi hotele i druge prateće sadržaje koje zahtevaju savremeni turisti. Na obodima prostranih plaža moguće je sgraditi na stotine modernih hotela svih kategorija i tako privući vrlo raznovrsnu evropsku turističku klijentelu.

Lokalne vlasti i turističke organizacije moraju uložiti mnogo napora u narednom periodu da od Sabrate naprave prepoznatljiv *turistički proizvod*. Tu nije reč samo o ekskluzivnim i funkcionalnim objektima, već i o raznovrsnim uslugama osmišljenim da zadovolje sve potrebe turista. Dakle, *turistički Sabrata proizvod* treba da bude kombinacija *prirodnih resursa* (od morske obale preko zelenila u pozadini, pa sve do pustinjских krajolika), *resursa nasleđa* (feničanske, rimske i antičke iskopine), *kulturnih resursa* (specifična arapska kultura: muzika, nošnja komunikacija) i *stvorenih resursa* (smještaj, prevoz, infrastruktura, predusretljivost, zabava i trgovina).

Unapređenje i razvoj turističke ponude u Sabrati podrazumeva otvaranje, razvoj i povećanje broja malih i srednjih preduzeća u svim oblastima prethodno pomenutih turističkih aktivnosti. Kako kaže Džons⁴² turistička industrija se sastoji od mešavine malih i velikih preduzeća, jer se često multinacionalne kompanije oslanjaju na veliki broj lokalnih malih i srednjih preduzeća. Njihova prednost je čvrsto i efikasno upravljanje, brzo donose odluke, kao i fleksibilnost u reagovanju na promenu situacije i uslova na tržištu.

Socijalna održivost Sabrate. Pokazatelji socijalne održivosti, kroz implikaciju prethodno pomenutih resursa, treba da budu: povećana zaposlenost; povećanje plata; priliv deviza u budžet grada i države; prezentovanje lokalne kulture u svetu; podizanje životnog standarda i smanjenje siromaštva; revitalizacija siromašnih ili neindustrijalizovanih regiona; preporod lokalne umetnosti, zanata i tradicionalne kulturne aktivnosti; oživljavanje celokupnog društvenog i kulturnog života lokalnog stanovništva.

Ekološka održivost. Posebno područje održivog razvoja Sabrate predstavlja ekološka održivost, jer je Sabrata izložena brojnim rizicima po životnu sredinu. Tu pre svega mislimo na priobalni deo grada i zaliv u kome se nalazi "Platforma Sabrata" a koja služi za preradu gasa i transport nafte i gasa prema Evropi. Potrebno je razvijati razne mehanizme zaštite zasnovane na naučnim istraživanjima i tehničkim predviđanjima opasnosti. Potrebno je ukloniti nefunkcionalne tehnološke strukture koje mogu dovesti do katastrofa i štete u radu sa naftom i gasom. Gradske vlasti Sabrate moraju formirati stručne timove koji bi stalno pratili rad naftnih i gasnih postrojenja i upozoravali na vreme na eventualne opasnosti koje tamo postoje.

Ekološku situaciju komplikuju i brjni mirganti koji pristižu iz različitih delova Libije, ali i drugih zemalja Afrike, u nadi da će preko Mediterana moći da se dokopaju kopnenog dela Evrope. Lokalne vlasti bi morale formirati mobilne timove koji bi brzo otklanjali probleme, štete i posledice koje nanose gomile migranata, koje svakodnevno pristižu i borave na području Sabrate.

⁴² Eleri Jones and Haven-Tang, *Tourism SMEs, Service Quality and Destination Competitiveness*, CABI Publishing, 2005.

Urbanističko-arhitektonska održivost grada Sabrata. Treba istaći da se ova dimenzija održivosti mora kretati u dva pravca. Jedan podrazumeva očuvanje i zaštitu starih, arheoloških nalazišta, poput *Rimskog amfiteatra* i njihovo povezivanje sa pretećim objektima koji će biti u funkciji očuvanja i zaštite civilizacijskih tekovina a neće ih svojim izgledom narušavati i ugrožavati. Tu se misli na probleme sa erozijom tla u blizini arheoloških nalazišta, kao i zapuštenim i zaraslim okolnim iskopinama koje prete da naruše izvorni izgled antičkog i rimskog nasleđa. Potrebni su potporni zidovi, staze, zaštitni stubovi, ploče, betonske grede i drugi elementi koji će zaštititi stari ambijent drevnih građevina. Ali, ovi novi dodatni elementi ne smeju narušavati izgled i ambijent drevnih kulturnih ostataka. Drugi pravac razvoja urbanističko-arhitektonske održivosti Sabrate podrazumeva izgradnju novih naselja, kako za stanovanje, tako za poslovne aktivnosti i za smeštaj turista.

Tehnološka održivost podrazumeva primenu svih novijih tehnoloških dostignuća u funkcionisanju i upravljanju gradom. Tu mislimo na informatičku tehnologiju i uvođenje interneta sa širokopolasnim profilima koji omogućavaju brz prenos podataka i mogućnosti da se razvijaju novi poslovi u virtuelnom prostoru. Takođe, tehnološka održivost podrazumeva uvođenje digitalnih tehnoloških rešenja i proizvoda u radu, proizvodnji, uslugama i komunikaciji, počevši od e-uprave do kontrole i nadziranja kretanja ljudi i robe u graničnim i bezbednosnim područjima.

Kulturna održivost Sabrate podrazumeva očuvanje specifičnih tradicionalnih kulturnih obrazaca u oblasti hrane, odevanja, folkloru, običaja i verovanja koji mogu biti prilagođeni za prezentaciju turistima i drugim posetiocima grada Sabrate. Takođe, treba usmeriti tradicionalnu kulturu na slobodan, otvoren i tolerantan susret sa novim kulturama i kulturnim obrascima koji su karakteristični za Evropu, Savernu i Južnu Ameriku, kao i područje dalekog Istoka kao što je Kina, Koreja i Japan. Kultura Sabrate ne sme ostati zatvorena i zarobljena u tradicionalne islamske forme koje će se suprostavljati svakoj novoj aktivnosti koja će dolaziti iz drugih tradicija ili iz prostora koji se može označiti kao savremena svetska, globalna kulturna integracija i jedinstvenost. Samo one kulture koje se slobodno uključuju u šire prostore i iznose svoje rezultate bez straha od njihovog gubitka, kao i one kulture koje se ne plaše susreta sa novim i drugačijim kulturnim aktivnostima, samo takve kulture imaju šansu i priliku da razviju svoju dugovečnost i održivost.

Bezbednosna i politička održivost. Najveći problem ukupne održivosti grada Sabrata u ovom periodu jeste bezbednosna situacija i politička previranja. Prethodno smo govorili o bezbednosnim rizicima i problemima koji su se pojavili u Sabrati nakon građanskog rata 2011. u Libiji. Nijedan oblik održivog razvoja nije moguće ostvariti ukoliko je ugrožena bezbednost poje-

dinaca, građana, zajednica, grupa i celog društva. Zbog toga je naša osnovna teza u ovom radu da se održivi razvoj mora posmatrati kao skup više elemenata koji su međusobno isprepleteni i čine vrlo složenu strukturu koja, često, deluje kao posebna društvena moć, sila ili otuđena snaga. Sabrata mora rešiti problem sigurnosti ljudi u gradu a posle toga i problem političkih odnosa i struktura koje otežavaju održivo upravljanje gradom.

Zaključak

Centralno pitanje koje se postavlja u okviru teorijskih rasprava o održivom razvoju, jeste pitanje kako održati ravnotežu između raspoloživih resursa neke sredine (lokalne, regionalne) i naraslih društvenih potreba za kontinuiranim ekonomski rastom i razvojem društva, posebno sagledanim kroz prizmu ubrzanog tehnološkog i urbanog razvoja?

Mi smo u ovom radu zastupati stav da je održivost i održivi razvoj veoma složen problem i da obuhvata mnoštvo elemenata koncentrisanih i više društvenih oblasti, kao što su ekologija, ekonomija, socijalni odnosi, politički odnosi i kultura.

Naša, polazna, opšta definicija održivog razvoja glasi: *Održivi razvoj je odnos prema razvoju neke sredine, koji teži da poboljša sposobnost sadašnjih generacija da zadovolje svoje potrebe, istovremeno čuvajući resurse i ostavljajući mogućnost da i buduće generacije zadovolje njihove potrebe.*

Održivost nije moguće postići bez usmerenog i koordinisanog pristupa politike i nauke, odnosno, naučno zasnovanih političkih rešenja i strategija održivosti, kao i političke podrške, pomoći i uvažavanja naučnih otkrića i njihove primene. U posmatranju i proučavanju održivosti mora postojati veza između teorijskog, konceptualnog, praktičnog i aktivističkog diskursa o održivom razvoju.

U radu smo izneli osnovne principe i ciljeve održivog razvoja područja Sabrata, među kojima su najvažniji: unutrašnja generacijaska i međugeneracijaska jednakost; kontrola i solidarna, ravnopravna raspodela resursa; održivi razvoj sa svešću o potrebama budućih generacija; transgranična odgovornost za održivi razvoj (posebno ekološki); upravljanje celinom prostora Sanbrata; tehnološke, poslovne i preduzetničke aktivnosti koje će Sabratu učiniti atraktivnom turističkom, trgovačkom i kulturnom destinacijom. Naravno, uslov za sve ovo je bezbednosna i politička stabilnost kako lokalne sredine tako i celpokupne Libije i zemalja u okruženju.

Literatura

- Agenda 21, *Sustainable Development*, UN (3-14 June 1992.) <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
- Aljazeera News Media, Libyan News. (April 2011). www.aljazeera.net
- Audit Bureau 2013 report, Tripoli, 2013 (dostupno na: <http://audit.gov.ly/index.php/reports/84-reports/737-2013>)
- Andrew K. Jorgenson & James Rice, "Slum Prevalence and Health in Developing Countries: Sustainable Development Challenges in the Urban Context", *Sustainable Development*, 2016. Vol. 24. Issue 1.
- Babo, Alfred. "Sociopolitical Crisis and the Reconstruction of Sustainable Periurban Agriculture in Abidjan, Côte d'Ivoire". *African Studies Review*. December 2010. Vol. 53. No. 3
- Beatley Timothy and Kristy Manning. *The Ecology of Place: Planning for Environment, Economy, and Community*. Washington, D.C.: Island Press. 1997.
- Chivvis, C. & Martini, J. "Libya After Qaddafi: Lessons and Implications for the Future," Rand Corporation 2014. http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR500/RR577/RAND_RR_577.
- Carroll, Michael ., Stanfield, James Ronald. "Sustainable Regional Economic Development". *Journal of Economic Issues*. June 2001. Vol. 35. Issue 2.
- Daher, Roland. *Tourism in the Middle East; continuity, change and transformation*. Channel View Publications. 2007.
- Danilov, Viktor and Kim S. Iosev. *Sustainable Development and the Limitation of Growth*. Springer: Praxis Publishing. 2009.
- Dendrinos, Dimitrios. *The Dynamics of Cities: Ecological Determinism, Dualism and Chaos*. New York: Routledge. 1992.
- Elalem, Seraj. "LIBYA: Students speak about the rebellion, the future". *University World News*, 188. October 06, 2011
- Eleftherios, Giovanis. "The Effect of Smog-Ozone Warnings and a Vanpool Program on Traffic Volume in York County of South Carolina". *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*. 2015. Vol.42 Issue 2.
- Eleri Jones and Haven-Tang. *Tourism SMEs, Service Quality and Destination Competitiveness*. CABI Publishing, 2005.
- Esam, Mohamed. "Militias battle in central Libya near oil terminal". *The Associated Press*, 13 December 2014. <http://bigstory.ap.org/article/e6e774da3a3044e0b72f3679065c1708/militias-battle-central-libya-near-oil-terminal>
- Faridah Pardi, Nawi Abdol Samad and Salleh Arifin, "Determining Factors toward a Sustainable Development Path in Selected ASEAN Countries

- and Japan - Evidence from Panel Data Analysis”, *International Journal of Management Reviews*, 2016. Vol. 18, Issue 4.
- Giovani Ruta and Kirk Hamilton. “The capital approach to sustainability”. in: *Handbook of Sustainable Development*. (edited by Gilet Atkinson, Simon Dies and Eric Neumayer). Northampton Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited. 2007.
- Guy, Simon and Steven A. Moore. *Sustainable Architectures: Cultures and Natures in Europe and North America*. New York: Spon Press. 2005.
- Houghton, Graham and Colin Hunter. *Sustainable Cities*. London: Routledge. 2003.
- Hisham Abdel Hamid, اذام ءارو لاتتقالا ءارو اذام، izvor: Al Jazeera net.
- Huddart, Kennedy Emily; Krogman, Naomi; Krahn, Harvey. “Sustainable Consumption and the Importance of Neighbourhood: A Central City/suburb Comparison”. *Canadian Journal of Sociology*, Summer 2013. Vol. 38. No. 3.
- IMF, Middle East and Central Asia Department. *Libya beyond the Revolution: Challenges and Opportunities*. 2012.
- Jenks, Mike and Rod Burgess (Ed.) *Compact Cities: Sustainable Urban Forms for Developing Countries*. London: Spon Press. 2000.
- Jonathan M. Harris, “Basic Principle of Sustainable Development”. *Global Deelopment and Environment Institute*. WORKING PAPER 00-04, Tufts University, June 2001.
- Kostas P. Bithas, “Environmentally sustainable cities. Critical review and operational conditions”, *Sustainable Development*, 2016. Vol. 14. Issue 3.
- Krause, Linda. *Sustaining Cities: Urban Policies, Practices and Perceptions*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. 2013
- McMichael, Michael. *Planetary Overload: Global Environmental Change and the Health of the Human Species*. Cambridge: Cambridge University Press. 1993.
- Mail Online*, 2. mart 2011.
- Moiseiev N. Nikita, Vladimir V. Aleksandrov and Aleksej M. Tarko. *Man and the Biosphere: Systemic Analysis and Experiments with Models*. Moscow: Nauka. 1985.
- Matthew E. Kahan. *Green Cities, Urban Growth, and the Environment*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. 2006.
- Moscovici Daniel; Dilworth Richardson; Mead Jerry; Zhao Sheng. “Can Sustainability Plans Make Sustainable Cities? the Ecological Footprint Implications of Renewable Energy within Philadelphia’s Greenworks Plan”. *Sustainability : Science, Practice, & Policy*. Spring 2015. Vol. 11. No. 1.

- Nadić, Darko. "Sustainable development and principles of sustainable development in the strategic documents of the Republic of Serbia". Beograd: *FPN Godišnjak* br. 6, decembar 2011.
- Nikolopoulou, Anastasia. Taisha Abrahamà and Farid Mirbagheri. *Education for Sustainable Development*. London, United Kingdom: Sage Publications Inc. 2010.
- Potts, Deborah. "Disposable Cities: Garbage. "Governance and Sustainable Development in Urban Africa". *Geography*, 2007. Vol. 92. No. 3.
- Robin, Mansell. *Knowledge Societies: Information Technology for Sustainable Development*. Oxford: Oxford University Press. 1998.
- Roberts, Peter. 'Environmental sustainability and business: recognising the problem and taking positive action.' in: Colin C. Williams and Graham Haughton (eds) *Perspectives Towards Sustainable Environmental Development*. Aldershot: Avebury, 1994.
- Rhema, Amal & Iwona Miliszewska. "Reflections on a trial implementation of an e-learning solution in a Libyan university". *Issues in Informing Science and Information Technology*, 8, 20011. *la Repubblica*, "Economija & Finanza, 22. 10. 2004.
- Santa-Cruz, Sandra; Fernández de Córdova, Graciela et al. "Social Sustainability Dimensions in the Seismic Risk Reduction of Public Schools: A Case Study of Lima, Peru", *Sustainability : Science, Practice, & Policy*, Spring 2016. Vol. 12. No. 1.
- Shangyi Zhou and Shaobo Zhang, "Contextualism and Sustainability: A Community Renewal in Old City of Beijing", *Sustainability* 2015, Vol.7. Iss. 1. pp. 747-766; <https://www.mdpi.com/2071-1050/7/1/747>
- Sisay, Asefa . *The Economics of Sustainable Development*. Kalamazoo MI: Institute for Employment Research, 2005.
- Somali Press , "Libya overview; culture of Libya", dostupno na: <http://www.somalipress.com/libya-overview/culture-libya-1080.html>. 2004.
- Sustainable Chattanooga, *The PCSD Briefing Book*. Found at: www.chattanooga.net/sustain/pcsd_briefing_book/outline.html, 1995.
- Sustainability Plan for San Francisco—October 1996*. at <http://www.ci.sf.ca.us/environment/sustain/Indicators.htm>.
- Mukhtar, Imam ; Sadeeque Abba and Mohamed M. Wader. "Libya In The Post Ghadaffi Era", *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, Vol. 2 Issue 02. 2014.
- The Guardian*, 28. 2. 2011.
- THIRD INTERNATIONAL SUMMER SEMINAR SUSTANABLE DEVELOPMENT—THE FUTURE OF CITIES AND REGIONS. *European Sociological Review*, 1993. Vol. 9. Issue 1.

United Nations. *Consolidated Report of the Integrated Pre-Assessment Process for Libya Post-Conflict Planning*, Working Draft August 5, 2011.; United Nations Security Council, "6698th Meeting Transcript," New York, UN DocumentS/PV/6698, December 22, 2011.

UN, *Earth Summit Agenda 21: The UN Programme of Action from Rio*. New York:

United Nations. 1993.

تم ادق ل ل اى ج ا ل او اى ب ي ل ي ف تم ادت س م ل ا ق ا ط ل ا (Sustainable energy in Libya and for future generations), *Journal of Solar Energy and Sustainable Development*, 5. februar 2016.

WINNE, "Libya: the new gateway to Africa, open for business", <http://www.winne.com/mena/libya/report/2004/index.php>. 2004.

Prevela sa engleskog Ivana Petrović